CLIL (MAZMUN VA TILNI INTEGRALLASHGAN O'QITISH) YONDASHUVI ASOSIDA YUQORI SINF O'QUVCHILARIDA INGLIZ TILI KOMMUNIKATIV KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Raxmonova Muattar Safoqul qizi
E-mail: muattarrahmonova3@gmail.com
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.22709604
Telefon: +998900390013

Annotatsiya. Mazkur maqolada CLIL (Content and Language Integrated Learning — mazmun va tilni integrallashgan holda o‘qitish) yondashuvi asosida yuqori sinf o‘quvchilarining ingliz tilidagi kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantirish metodikasi tadqiq etilgan. Tadqiqotda CLILning nazariy asoslari, 4C modeli — mazmun (Content), kommunikatsiya (Communication), tafakkur (Cognition) va madaniyat (Culture) komponentlarining o‘zaro aloqasi tahlil qilingan. Yuqori sinf o‘quvchilarida speaking, listening, reading va writing ko‘nikmalarini rivojlantirishda fanlararo mazmun, autentik materiallar, muammoli vaziyatlar, juftlik va guruhli ish, loyiha, munozara, taqdimot hamda kommunikativ topshiriqlardan foydalanish imkoniyatlari yoritilgan. Tadqiqot natijasida CLIL asosidagi darsni loyihalashtirishning bosqichma-bosqich metodik modeli ishlab chiqilgan. Unda mazmuniy maqsadlar bilan bir qatorda til va kommunikativ maqsadlarni aniq belgilash, til tayanchlarini yaratish, o‘quvchilarni faol nutqiy hamkorlikka jalb qilish va formativ baholash mexanizmlaridan foydalanish muhimligi asoslangan.

Kalit so‘zlar: CLIL, kommunikativ kompetensiya, ingliz tili, yuqori sinf o‘quvchilari, mazmun va til integratsiyasi, 4C modeli, speaking, listening, reading, writing, kommunikativ metod, fanlararo integratsiya, autentik materiallar.

Аннотация. В данной статье рассматривается методология развития коммуникативных навыков на английском языке у старшеклассников на основе подхода CLIL (интегрированное обучение содержанию и языку). В исследовании анализируются теоретические основы CLIL, взаимосвязь между компонентами модели 4C – содержание, коммуникация, познание и культура. Подчеркиваются возможности использования междисциплинарного содержания, аутентичных материалов, проблемных ситуаций, парной и групповой работы, проектов, дискуссий, презентаций и коммуникативных заданий для развития навыков говорения, слушания, чтения и письма у старшеклассников. В результате исследования разработана пошаговая методологическая модель проектирования урока на основе CLIL. Она основана на важности четкого определения языковых и коммуникативных целей, создания языковой поддержки, вовлечения учащихся в активное речевое сотрудничество и использования механизмов формирующего оценивания.

Ключевые слова: CLIL, коммуникативная компетентность, английский язык, старшеклассники, интеграция содержания и языка, модель 4C, говорение, слушание, чтение, письмо, коммуникативный метод, междисциплинарная интеграция, аутентичные материалы.

Abstract. This article examines the methodology for developing communicative skills in English among senior students based on the CLIL (Content and Language Integrated Learning) approach. The study analyzes the theoretical foundations of CLIL, the relationship between the 4C model components - Content, Communication, Cognition and Culture. The possibilities of using interdisciplinary content, authentic materials, problem situations, pair and group work, projects, discussions, presentations and communicative tasks in developing speaking, listening, reading and writing skills in senior students are highlighted. As a result of the study, a step-by-step methodological model for designing a CLIL-based lesson was developed. It is based on the importance of clearly defining language and communicative goals, creating language supports, involving students in active speech cooperation and using formative assessment mechanisms.

Key words: CLIL, communicative competence, English, senior students, content and language integration, 4C model, speaking, listening, reading, writing, communicative method, interdisciplinary integration, authentic materials.

Kirish. Bugungi globallashuv va xalqaro kommunikatsiya jarayonlarining jadallashuvi xorijiy tillarni, xususan ingliz tilini amaliy jihatdan egallashni zamonaviy ta’lim tizimining ustuvor vazifalaridan biriga aylantirmoqda. Hozirgi davrda ingliz tili faqat xorijiy til sifatida o‘rganiladigan fan emas, balki xalqaro ilmiy, akademik, iqtisodiy, texnologik va madaniy muloqotning asosiy vositalaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Shu sababli umumiy o‘rta ta’lim maktablarida ingliz tilini o‘qitish mazmunini takomillashtirish, o‘quvchilarning real kommunikativ vaziyatlarda tildan mustaqil va samarali foydalanish qobiliyatini shakllantirish dolzarb pedagogik vazifalardan hisoblanadi. An’anaviy xorijiy til ta’limida ko‘pincha grammatik qoidalarni o‘zlashtirish, yangi so‘zlarni yodlash, tarjima qilish va reproduktiv mashqlarni bajarishga katta e’tibor qaratiladi. Bunday yondashuv ma’lum darajada lingvistik bilimlarni shakllantirsa-da, o‘quvchining o‘z fikrini erkin ifodalashi, savol-javob qilishi, munozarada qatnashishi, dalillar keltirishi va real hayotiy vaziyatlarda ingliz tilidan foydalanishi uchun har doim ham yetarli sharoit yaratmaydi. Ayniqsa, yuqori sinf o‘quvchilarida til kompetensiyasi bilan bir qatorda mustaqil fikrlash, muammoni hal qilish, axborotni tahlil qilish, o‘z nuqtayi nazarini asoslash va hamkorlikda faoliyat yuritish ko‘nikmalarini rivojlantirish zarur. Shu nuqtayi nazardan ingliz tilini o‘qitishda CLIL (Content and Language Integrated Learning — mazmun va tilni integrallashgan holda o‘qitish) yondashuvidan foydalanish alohida ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. CLILning asosiy xususiyati shundan iboratki, bunda qo‘shimcha til bir vaqtning o‘zida ham fan mazmunini, ham tilni o‘zlashtirish vositasi sifatida qo‘llanadi. Zamonaviy CLIL tadqiqotlarida ushbu yondashuvning ikki tomonlama maqsadi — mazmunni o‘zlashtirish va til kompetensiyasini rivojlantirish — uning fundamental belgisi sifatida qaraladi. CLIL yondashuvi doirasida ingliz tili alohida o‘quv obyekti sifatida emas, balki muayyan bilim va mazmunni o‘zlashtirish vositasi sifatida ham namoyon bo‘ladi. Masalan, o‘quvchi “Environmental Problems” mavzusini o‘rganish jarayonida nafaqat ekologiyaga oid tushunchalarni egallaydi, balki ingliz tilida muammoni tavsiflash, sabablarni tushuntirish, dalillar keltirish, yechimlarni taklif qilish va o‘z fikrini himoya qilish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Xuddi shuningdek, “Artificial Intelligence”, “Healthy Lifestyle”, “Globalization”, “Climate Change”, “World History” kabi mavzular ingliz tilining real kommunikativ

qo‘llanishiga mazmuniy asos yaratadi. CLILning nazariy-metodik asoslarida mazmun, kommunikatsiya, tafakkur va madaniyatning o‘zaro integratsiyasiga alohida e’tibor beriladi. Mazkur yondashuvda o‘quvchi bir vaqtning o‘zida ma’lum bir mavzuni o‘rganadi, ingliz tilida muloqot qiladi, yuqori darajadagi tafakkur operatsiyalarini bajaradi va turli madaniy qarashlarni anglaydi. Shu sababli CLIL faqat til o‘qitish texnologiyasi emas, balki fanlararo integratsiya, kommunikativ faoliyat va kognitiv rivojlanishni birlashtiruvchi pedagogik yondashuv sifatida qaraladi. Yuqori sinf o‘quvchilari uchun mazkur yondashuvning ahamiyati yanada yuqori. Chunki ushbu yosh bosqichida o‘quvchilar sodda kundalik muloqotdan tashqari, akademik va ijtimoiy mazmundagi murakkab masalalarni muhokama qilishga tayyorlanadi. Ular sabab-oqibat munosabatlarini tushuntirish, muammoga turli nuqtayi nazardan yondashish, o‘z fikrini dalillar bilan asoslash, taqdimot qilish va bahs-munozaralarda ishtirok etish kabi yuqori darajadagi kommunikativ faoliyatlarni amalga oshirishi kerak. Shu jihatdan CLIL yondashuvi yuqori sinf o‘quvchilarining speaking, listening, reading va writing ko‘nikmalarini o‘zaro integratsiyalashgan holda rivojlantirish imkonini beradi. Masalan, o‘quvchi avval ekologik muammoga oid matnni o‘qiydi, keyin uning mazmunini tinglab yoki videodan qo‘shimcha ma’lumot oladi, juftlik yoki guruhda mavzuni muhokama qiladi va yakunda o‘z xulosalarini ingliz tilida yozma yoki og‘zaki shaklda taqdim etadi. Natijada bir dars doirasida bir nechta kommunikativ ko‘nikma bir-birini to‘ldirgan holda rivojlanadi. CLIL bo‘yicha zamonaviy tadqiqotlar ushbu yondashuvning til o‘rganishdagi imkoniyatlari ayniqsa listening, reading, vocabulary, speaking fluency va writing kabi yo‘nalishlarda o‘rganilganini ko‘rsatadi. Shuningdek, uzoq muddatli tadqiqotlarda CLIL dasturlarida ta’lim olgan o‘quvchilarning umumiy xorijiy til kompetensiyasida ijobiy farqlar kuzatilgan. Biroq CLILning mavjudligi o‘z-o‘zidan yuqori kommunikativ natijani kafolatlamaydi. Mazmunning ingliz tilida berilishi bilan o‘quvchilarning faol kommunikatsiyasi o‘rtasida muhim metodik farq mavjud. Agar dars jarayonida asosan o‘qituvchi gapirsa, o‘quvchilar esa tayyor ma’lumotni tinglab, qisqa javoblar bilan cheklansa, CLILning kommunikativ salohiyati to‘liq namoyon bo‘lmaydi. Shu sababli CLIL asosidagi darslarda o‘quvchilarning juftlikdagi va guruhdagi faoliyati, muammoli vazifalar, munozara, loyiha, taqdimot, role-play va boshqa interaktiv topshiriqlar tizimini ishlab chiqish zarur. Bundan tashqari, yuqori sinf o‘quvchilarining ingliz tilidagi bilim darajasi va mazmuniy tayyorgarligi har xil bo‘lishi mumkin. Murakkab fan mazmuni bilan bir vaqtda murakkab xorijiy til materialining taqdim etilishi ayrim o‘quvchilar uchun qo‘shimcha kognitiv yuklama yaratadi. Shu sababli CLIL metodikasida scaffolding, ya’ni o‘quvchiga til va mazmunni o‘zlashtirish jarayonida bosqichma-bosqich tayanch berish muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy CLIL tadqiqotlari ham o‘quvchilarning qiyinchiliklarini faqat til darajasi bilan bog‘lamasdan, mazmunning kognitiv murakkabligi bilan birgalikda ko‘rib chiqish va tegishli tayanchlarni tashkil etish zarurligini ta’kidlaydi. Shu sababli CLIL asosidagi kommunikativ ta’limda o‘qituvchi tomonidan vocabulary bank, sentence starters, visual aids, concept maps, guiding questions, model answers va kommunikativ iboralar kabi vositalardan foydalanish maqsadga muvofiq. Bunday tayanchlar o‘quvchiga murakkab mazmunni ingliz tilida ifodalash imkonini beradi. O‘quvchining kompetensiyasi oshgani sari mazkur tayanchlar bosqichma-bosqich kamaytirilib, mustaqil kommunikativ faoliyatga o‘tish ta’minlanadi.

CLILning yana bir muhim jihati — uning yuqori darajadagi tafakkur jarayonlari bilan bog‘liqligidir. Yuqori sinf o‘quvchisi ingliz tilida faqat “What is...?” kabi reproduktiv savollarga javob berish bilan cheklanmasligi, balki “Why?”, “How?”, “What would happen if...?”, “Which solution is more effective and why?” kabi tahliliy va muammoli savollarga javob berishi kerak. Bunday topshiriqlar tilni qo‘llash bilan birga tahlil qilish, taqqoslash, baholash, xulosa chiqarish va muammoni hal qilish kabi kognitiv jarayonlarni ham faollashtiradi. CLIL yondashuvi madaniyatlararo kompetensiyani shakllantirish uchun ham muhim imkoniyat yaratadi. Ingliz tilidagi mavzular orqali o‘quvchilar turli mamlakatlarning ta’limi, ekologiyasi, texnologiyasi, turmush tarzi, tarixiy va madaniy qadriyatlari bilan tanishishi mumkin. Bunda o‘quvchi boshqa madaniyatni shunchaki o‘rganib qolmasdan, uni o‘z milliy tajribasi bilan taqqoslaydi. Masalan, ekologik muammolar, maktab ta’limi yoki sog‘lom turmush tarzi bo‘yicha O‘zbekiston va boshqa mamlakatlar tajribasini ingliz tilida taqqoslash o‘quvchining ham til, ham madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyasini rivojlantiradi. Bundan tashqari, CLIL yondashuvining zamonaviy rivojlanishida multimodallik, translanguaging, autentik materiallar va raqamli resurslardan foydalanish kabi yo‘nalishlar ham tobora muhimlashib bormoqda. 2025-yilda Cambridge University Press tomonidan chop etilgan zamonaviy sharhda CLILning turli ta’lim bosqichlari va geografik kontekstlarda kengayib borayotgani, shuningdek multimodallik, translanguaging, baholash va o‘qituvchi tayyorgarligi uning zamonaviy rivojlanishidagi muhim masalalar sifatida ko‘rsatilgan. Shu bilan birga, CLILni umumiy o‘rta ta’lim tizimiga joriy etishda o‘qituvchilarning metodik va til kompetensiyasi muhim omil hisoblanadi. O‘qituvchi nafaqat ingliz tilini yetarli darajada bilishi, balki fan mazmunini ingliz tilida tushuntirish, murakkab tushunchalarni soddalashtirish, o‘quvchilar uchun til tayanchlarini yaratish, kommunikativ topshiriqlarni loyihalash va integrallashgan baholashni amalga oshirish ko‘nikmalariga ham ega bo‘lishi kerak. Shu sababli CLILni samarali joriy etish o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishini ham talab etadi.

O‘zbekiston ta’lim tizimida xorijiy tillarni o‘qitish sifatini oshirish, o‘quvchilarning xalqaro kommunikativ muhitga moslashishini ta’minlash va fanlararo integratsiyani kuchaytirish nuqtayi nazaridan CLIL yondashuvini mahalliy ta’lim sharoitiga moslashtirish muhim ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi. Ayniqsa, yuqori sinf o‘quvchilarining yosh xususiyatlari, ingliz tili darajasi, milliy ta’lim mazmuni va mavjud pedagogik sharoitlarni hisobga olgan holda CLIL asosidagi metodik modelni ishlab chiqish dolzarbdir. Shundan kelib chiqib, mazkur tadqiqotning asosiy muammosi yuqori sinf o‘quvchilarining ingliz tili kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantirishda mazmun va tilni qanday metodik mexanizmlar asosida samarali integratsiyalash mumkinligini aniqlashdan iborat.

Tadqiqotning maqsadi — CLIL yondashuvi asosida yuqori sinf o‘quvchilarida ingliz tili kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantirish metodikasini nazariy va metodik jihatdan asoslash hamda samarali pedagogik modelni ishlab chiqish. Tadqiqotning obyekti umumiy o‘rta ta’lim maktablarining yuqori sinflarida ingliz tilini o‘qitish jarayoni. Tadqiqotning predmeti CLIL yondashuvi asosida yuqori sinf o‘quvchilarining ingliz tili kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantirishning mazmuni, shakllari, metodlari va pedagogik vositalari. Tadqiqotning ilmiy yangiligi CLIL yondashuvining yuqori sinf o‘quvchilarida ingliz tili kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan metodik imkoniyatlari tizimlashtirilgani, mazmuniy va kommunikativ maqsadlarni birlashtiruvchi dars modeli

ishlab chiqilgani hamda “mazmun → til tayanchi → kommunikativ topshiriq → hamkorlik → nutqiy mahsulot → refleksiya → baholash” ketma-ketligi asosida metodik mexanizm taklif etilganida namoyon bo‘ladi. Tadqiqotning amaliy ahamiyati shundaki, unda ishlab chiqilgan CLIL asosidagi kommunikativ topshiriqlar, dars modeli, scaffolding vositalari va baholash mezonlaridan umumiy o‘rta ta’lim maktablarining yuqori sinflarida ingliz tili darslarini tashkil etishda, o‘qituvchilarning metodik faoliyatida hamda ingliz tili o‘qituvchilarining malakasini oshirish kurslarida foydalanish mumkin. Shunday qilib, CLIL yondashuvining yuqori sinflarda ingliz tilini o‘qitishga tatbiq etilishi o‘quvchilarni faqat grammatik va leksik bilimlar bilan qurollantirish emas, balki ularni ingliz tilida mustaqil fikrlash, mazmunni tahlil qilish, muloqot qilish, dalillash, hamkorlik qilish va real kommunikativ vaziyatlarda samarali faoliyat yuritishga tayyorlash imkonini beradi. Shu jihatdan CLIL zamonaviy kommunikativ til ta’limining istiqbolli va integrallashgan pedagogik yondashuvlaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi.

Adabiyotlar tahlili. CLIL (Content and Language Integrated Learning) yondashuvi xorijiy tilni muayyan fan yoki mazmunni o‘zlashtirish jarayoni bilan integratsiyalashga asoslangan zamonaviy pedagogik yondashuvlardan biri hisoblanadi. Mazkur yondashuvning nazariy va metodik asoslari bir necha o‘n yillar davomida shakllanib, dastlab Yevropa ta’lim makonida keng rivojlangan bo‘lsa-da, hozirgi vaqtda u turli mamlakatlarning maktab va oliy ta’lim tizimlarida qo‘llanilmoqda. Zamonaviy CLIL tadqiqotlarida yondashuv til, mazmun, tafakkur va kommunikatsiyani yagona pedagogik jarayonda birlashtirishi bilan izohlanadi.

CLIL konsepsiyasining nazariy asoslari. CLIL konsepsiyasining rivojlanishida D. Coyle, P. Hood va D. Marshlarning ilmiy ishlari muhim o‘rin egallaydi. Ularning tadqiqotlarida CLIL oddiygina boshqa fanni xorijiy tilda o‘qitish emas, balki til va mazmunni birgalikda rivojlantirishga qaratilgan integrallashgan ta’lim yondashuvi sifatida talqin qilinadi. Mualliflar tomonidan ilgari surilgan 4C modeli — Content, Communication, Cognition, Culture — CLIL metodikasining asosiy nazariy konstruksiyalaridan biridir.

Mazkur modelga ko‘ra, ta’lim jarayonida:

Content — o‘quvchi muayyan fan yoki mavzuga oid bilimlarni egallaydi;

Communication — o‘quvchi mazkur bilimlarni ingliz tilida muhokama qiladi va ifodalaydi;

Cognition — tahlil qilish, taqqoslash, baholash, muammolarni hal qilish kabi kognitiv jarayonlar rivojlanadi;

Culture — turli madaniy qarashlar va tajribalarni anglash shakllanadi.

Shu sababli CLILni faqat xorijiy tilni o‘qitish metodi sifatida emas, balki fanlararo integratsiyani ta’minlovchi kompleks pedagogik yondashuv sifatida baholash maqsadga muvofiq.

CLIL va kommunikativ kompetensiya. CLIL bo‘yicha tadqiqotlarning muhim yo‘nalishlaridan biri o‘quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish masalasidir. Kommunikativ kompetensiya grammatik bilimlardan tashqari, tildan real kommunikativ vaziyatlarda foydalanish, fikrni mantiqan ifodalash, suhbatdosh bilan o‘zaro ta’sirlashish va turli kommunikativ strategiyalardan foydalanish qobiliyatini ham qamrab oladi. CLIL sharoitida ingliz tili o‘quvchi uchun muayyan mazmunni o‘zlashtirish vositasiga aylanadi. Natijada tilning funksional jihati kuchayadi. O‘quvchi ingliz tilida shunchaki grammatik mashq bajarmaydi, balki tarixiy voqeani tushuntiradi, biologik jarayonni

tavsiflaydi, ekologik muammoni muhokama qiladi yoki texnologiyaning afzallik va kamchiliklarini tahlil qiladi. Bu jihat CLILning kommunikativ salohiyatini belgilovchi asosiy omillardan biridir.

Coyle, Hood va Marshning 4C modeli. Coyle, Hood va Marsh tomonidan ishlab chiqilgan 4C modeli CLIL bo‘yicha tadqiqotlarning katta qismida nazariy asos sifatida qo‘llanadi. Mazkur modelda til va mazmun alohida komponentlar sifatida emas, balki o‘zaro bog‘langan pedagogik jarayonlar sifatida qaraladi. Yuqori sinf o‘quvchilari uchun 4C modeli ayniqsa muhimdir. Chunki mazkur yosh bosqichida o‘quvchilar oddiy kundalik muloqotdan akademik va ijtimoiy mazmundagi murakkab kommunikativ faoliyatga o‘tishi kerak.

Masalan, “Climate Change” mavzusida:

Content: iqlim o‘zgarishining sabablari va oqibatlarini o‘rganish;

Communication: ushbu muammoni ingliz tilida muhokama qilish;

Cognition: sabab-oqibat munosabatlarini tahlil qilish va yechimlarni baholash;

Culture: turli mamlakatlarning ekologik siyosatini taqqoslash.

Shunday qilib, bitta mavzu doirasida til, mazmun, tafakkur va madaniyat bir vaqtning o‘zida rivojlantiriladi.

CLIL va ikkinchi tilni o‘zlashtirish. CLILning til o‘rganishga ta’sirini o‘rgangan tadqiqotlarda mazmuniy jihatdan mazmunli va autentik til muhiti o‘quvchiga ko‘proq til input va output olish imkonini berishi qayd etiladi. Bunda o‘quvchi tilni faqat o‘qituvchi nutqidan emas, balki fan mazmuniga oid matn, video, grafik, jadval va guruhdagi muloqot orqali ham o‘zlashtiradi. CLILning muhim jihatlaridan biri meaningful input va meaningful outputni tashkil etish imkoniyatidir. Ya’ni o‘quvchi ingliz tilidagi axborotni tushunadi va o‘z navbatida mazkur axborot asosida ingliz tilida yangi kommunikativ mahsulot yaratadi.

Masalan:

Matnni o‘qish → ma’lumotni tahlil qilish → guruhda muhokama → xulosa chiqarish → taqdimot qilish.

Bunday jarayonda reading, speaking, listening va writing ko‘nikmalari o‘zaro integratsiyalashadi.

CLILning yuqori sinf o‘quvchilariga ta’siri bo‘yicha zamonaviy tadqiqotlar. So‘nggi yillarda CLIL samaradorligini aniqlashga qaratilgan meta-tahlillar ko‘paymoqda. Jumladan, Lee, Lee va Lo tomonidan 2023-yilda amalga oshirilgan meta-tahlilda ikkilamchi ta’lim bosqichidagi CLIL/EMI bo‘yicha 38 ta tadqiqot, 44 ta namuna va jami 7 434 nafar o‘quvchi ma’lumotlari tahlil qilingan. Tadqiqot CLIL/EMI guruhlarida ingliz tili kompetensiyasini rivojlantirish bo‘yicha umumiy ijobiy ta’sir mavjudligini ko‘rsatgan. Mualliflar ta’sir darajasi o‘quvchilarning birinchi tili, o‘rganish muddati va til ko‘nikmasining turi kabi omillarga qarab farqlanishini ham aniqlagan. Mazkur natija CLILning yuqori sinf o‘quvchilarida ingliz tili kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish uchun istiqbolli ekanligini ko‘rsatadi. Biroq meta-tahlilda productive skills, ya’ni speaking va writing kabi mahsuldor ko‘nikmalarga yo‘naltirilgan tadqiqotlarda ta’sir ayrim boshqa til natijalariga qaraganda pastroq bo‘lgan. Bu holat mazkur tadqiqot uchun muhim metodik xulosaga olib keladi: CLIL darslarida speaking va writingni rivojlantirish o‘z-o‘zidan yuzaga kelmaydi. O‘quvchilarni aynan mahsuldor nutqiy faoliyatga yo‘naltiruvchi maxsus topshiriqlar tizimi ishlab chiqilishi lozim.

CLIL samaradorligini baholashdagi muammolar. CLIL bo‘yicha ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, ushbu yondashuvning samaradorligi barcha tadqiqotlarda bir xil natija bermaydi. Ayrim tadqiqotlarda CLIL o‘quvchilarning til kompetensiyasini yaxshilashi qayd etilgan bo‘lsa, ayrim tadqiqotlarda natijalar tanlov, boshlang‘ich tayyorgarlik, ta’lim muddati va metodik sharoitlar bilan bog‘liq bo‘lishi mumkinligi ko‘rsatilgan. Masalan, ayrim tadqiqotlar CLILdagi ijobiy natijalarni o‘quvchilarni oldindan tanlash va ularning tayyorgarlik darajasi bilan bog‘lash zarurligini ko‘rsatadi. Shuning uchun CLIL samaradorligini baholashda tajriba va nazorat guruhlarining boshlang‘ich darajasini hisobga olish muhimdir. Bu holat CLIL bo‘yicha tadqiqotlarda metodologik nazoratning muhimligini ko‘rsatadi.

CLILning fan mazmunini o‘zlashtirishga ta’siri. CLIL tadqiqotlarida faqat til natijalari emas, balki fan mazmunini o‘zlashtirish masalasi ham muhim o‘rin tutadi. Kaiypova, Lee, Lo va Lee tomonidan 2025-yilda amalga oshirilgan meta-tahlilda ikkilamchi ta’limdagi CLIL bo‘yicha 21 ta tadqiqot, 29 ta mustaqil namuna va 36 905 nafar o‘quvchi ma’lumotlari tahlil qilingan. Natijalar CLILning fan mazmunini o‘zlashtirishdagi umumiy ta’siri an’anaviy yondashuvdan statistik jihatdan sezilarli darajada farq qilmaganini ko‘rsatgan. Mazkur natija CLILning maqsadi faqat til natijasini oshirishdan iborat emasligini, balki til va mazmun o‘rtasidagi muvozanatni ta’minlash zarurligini ko‘rsatadi. Shuningdek, ushbu natija CLIL darslarini loyihalashda mazmuniy maqsadlarni haddan tashqari soddalashtirib yubormaslik, shu bilan birga o‘quvchining til darajasini ham hisobga olish kerakligini ko‘rsatadi.

Adabiyotlar tahlili asosida CLIL bo‘yicha mavjud tadqiqotlarni quyidagi yo‘nalishlarda umumlashtirish mumkin:

Tadqiqot yo‘nalishi	Asosiy ilmiy xulosa
CLIL nazariyasi	Til va mazmun integratsiyasiga asoslanadi
4C modeli	Content, Communication, Cognition, Culture o‘zaro bog‘liq
Til kompetensiyasi	CLIL ko‘plab sharoitlarda ijobiy til natijalarini ko‘rsatadi
Speaking	Faol kommunikativ topshiriqlar orqali rivojlantirish imkoniyati yuqori
Listening	Autentik akademik input bilan boyiydi
Reading	Mazmuniy matnlar orqali akademik o‘qish rivojlanadi
Writing	Mazmun asosida mustaqil yozma kommunikatsiya shakllanadi
Cognition	Yuqori darajadagi tafakkur jarayonlarini qo‘llab-quvvatlaydi
Scaffolding	Murakkab mazmun va tilni o‘zlashtirishni yengillashtiradi
Content learning	Natijalar kontekst va metodik sharoitga bog‘liq
Teacher competence	CLIL samaradorligining muhim shartlaridan biri
Assessment	Til va mazmunni integrallashgan holda baholash

	zarur

Mavjud adabiyotlarni tahlil qilish natijasida CLIL bo‘yicha ko‘plab ilmiy tadqiqotlar mavjud bo‘lsa-da, yuqori sinf o‘quvchilarida aynan ingliz tili kommunikativ ko‘nikmalarini kompleks rivojlantirishga qaratilgan metodik mexanizmlarni yanada aniqroq ishlab chiqish zarurati mavjudligi ko‘rinadi.

Umuman olganda, adabiyotlar tahlili CLILning yuqori sinf o‘quvchilarida ingliz tili kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun katta pedagogik imkoniyatlarga ega ekanligini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, CLILning samaradorligi o‘z-o‘zidan yuzaga kelmaydi. Uning natijadorligi o‘quvchilarning boshlang‘ich tayyorgarligi, o‘qituvchi kompetensiyasi, mazmun va til maqsadlarining muvozanati, kommunikativ topshiriqlar sifati, scaffolding, baholash va ta’lim kontekstiga bog‘liq. Shuning uchun mazkur tadqiqotda CLIL yondashuvining samaradorligi “integratsiyalashgan mazmun + faol kommunikatsiya + kognitiv topshiriq + til tayanchi + reflektiv baholash” birligi asosida ko‘rib chiqiladi. Bu yondashuv yuqori sinf o‘quvchilarini ingliz tilida nafaqat grammatik jihatdan to‘g‘ri gapirishga, balki mustaqil fikrlash, dalillash, muhokama qilish, hamkorlik qilish va real kommunikativ vaziyatlarda mazmunli muloqot olib borishga tayyorlashga xizmat qiladi.

Muhokama. Tadqiqot doirasida olingan nazariy va metodik natijalar CLIL (Content and Language Integrated Learning) yondashuvining yuqori sinf o‘quvchilarida ingliz tili kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun samarali pedagogik imkoniyatlarga ega ekanligini ko‘rsatadi. CLILning asosiy afzalligi shundaki, unda ingliz tili alohida o‘rganiladigan obyekt sifatida emas, balki muayyan mazmunni o‘zlashtirish, fikr almashish, muammoni hal qilish va natijani taqdim etish vositasi sifatida namoyon bo‘ladi. Shu jihatdan mazkur yondashuv kommunikativ kompetensiyani real faoliyat bilan bog‘lash imkonini beradi. Mavjud ilmiy tadqiqotlar ham ushbu xulosani ma’lum darajada tasdiqlaydi. Jumladan, Lee, Lee va Lo tomonidan amalga oshirilgan meta-tahlilda 38 ta tadqiqotning 44 ta namunasi va 7 434 nafar o‘quvchi ma’lumotlari tahlil qilinib, EMI-CLILning ingliz tili kompetensiyasiga ijobiy ta’siri aniqlangan. Tadqiqotda qisqa muddatli ta’sir hajmi d=0.73, uzoq muddatli ta’sir esa d=1.01 sifatida qayd etilgan. Biroq mualliflar productive skills, ya’ni speaking va writingga yo‘naltirilgan natijalarda ta’sir receptive skills yoki umumiy til natijalariga qaraganda pastroq ekanini ham ko‘rsatganlar. Mazkur holat CLIL metodikasini ishlab chiqishda muhim metodik xulosaga olib keladi. Ya’ni CLIL darsining o‘zi mavjud bo‘lishi o‘quvchilarning avtomatik ravishda yuqori darajadagi kommunikativ ko‘nikmalarni egallashini kafolatlamaydi. Ayniqsa, speaking va writing kabi mahsuldor ko‘nikmalarni rivojlantirish uchun o‘quvchini bevosita nutqiy faoliyatga jalb qiluvchi maxsus topshiriqlar tizimi zarur. Shu sababli taklif etilayotgan metodikada mazmuniy materialdan keyin albatta muhokama, savol-javob, juftlik va guruhdagi muloqot, taqdimot, bahs-munozara hamda yozma refleksiya kabi faoliyatlar tashkil etilishi lozim.

CLILda kommunikativ faoliyatning ustuvorligi. 2024-yilda maktab sharoitidagi CLIL tadqiqotlarini tizimli ravishda tahlil qilgan Poveda-Garcia-Noblejas va Antropova 2018–2022-yillarda chop etilgan 142 ta ilmiy maqolani ko‘rib chiqqan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, CLIL bo‘yicha ilmiy izlanishlarda ikkilamchi, ya’ni yuqori maktab bosqichi katta qiziqish uyg‘otgan va asosiy ilmiy yo‘nalishlardan biri kommunikatsiya bo‘lgan. Shu bilan birga, cognition komponenti nisbatan kamroq o‘rganilgan. Ushbu natija mazkur tadqiqotda

kommunikatsiya va kognitiv faoliyatni bir-biridan ajratmaslik zarurligini ko‘rsatadi. Chunki yuqori sinf o‘quvchisining kommunikativ ko‘nikmasi faqat ingliz tilida grammatik jihatdan to‘g‘ri gap tuzish bilan chegaralanmasligi kerak. O‘quvchi o‘z fikrini asoslash, sabab va oqibatni tushuntirish, dalillarni taqqoslash, muayyan pozitsiyani himoya qilish va muammoga yechim taklif qilish imkoniyatiga ega bo‘lishi lozim. Shuning uchun CLIL topshiriqlarini ishlab chiqishda oddiy reproduktiv savollardan ko‘ra yuqori kognitiv darajadagi savollarga ko‘proq e’tibor qaratish maqsadga muvofiq. Masalan, “What is pollution?” kabi savol o‘quvchidan faqat ta’rif talab qilsa, “What are the main causes of pollution?”, “How does pollution affect our community?” yoki “Which solution would be the most effective and why?” kabi savollar o‘quvchini tahlil qilish, dalillash va mustaqil fikr bildirishga undaydi.

Speaking ko‘nikmasini rivojlantirish masalasi. Muhokama natijalari shuni ko‘rsatadiki, CLIL metodikasida speaking ko‘nikmasini rivojlantirish alohida metodik mexanizm sifatida qaralishi kerak. O‘quvchi muayyan mazmunni o‘zlashtirgach, ushbu mazmunni ingliz tilida qayta ishlab, boshqa o‘quvchilarga tushuntirishi yoki muhokama qilishi kerak.

Buning uchun quyidagi topshiriqlar samarali bo‘lishi mumkin:

- “Think–Pair–Share”;
- kichik guruhlardagi muhokama;
- debate;
- role-play;
- mini-presentation;
- problem-solving;
- interview;
- peer teaching;
- project presentation.

Masalan, biologiya fanidagi “Environmental Problems” mavzusi ingliz tili darsida CLIL asosida tashkil etilganda o‘quvchilarga ekologik muammo haqida qisqa matn beriladi. Keyingi bosqichda ular asosiy tushunchalarni aniqlaydi, guruhda muammoning sabablarini muhokama qiladi, keyin esa muammoni hal qilish bo‘yicha takliflarini ingliz tilida taqdim etadi. Bu jarayonda o‘quvchi bir vaqtning o‘zida mazmunni o‘zlashtiradi, yangi lug‘atni faol qo‘llaydi, grammatik konstruksiyalardan foydalanadi, tinglaydi va fikr bildiradi. Demak, speaking alohida mashq emas, balki butun CLIL faoliyatining yakuniy kommunikativ mahsuliga aylanadi.

Listening va readingning kommunikativ faoliyat bilan bog‘lanishi. CLILning muhim afzalliklaridan biri listening va readingni real mazmun bilan bog‘lash imkoniyatidir. An’anaviy ingliz tili darsida o‘quvchi matnni o‘qib, savollarga javob berishi mumkin. CLILda esa matndan olingan ma’lumot keyingi kommunikativ faoliyatning asosi sifatida ishlatiladi.

Masalan:

Reading → information extraction → group discussion → presentation

yoki:

Listening → note-taking → comparison → oral report

ketma-ketligi tashkil etilishi mumkin.

Bunday yondashuvda receptive skills o‘z-o‘zicha yakunlanmaydi. Aksincha, o‘qilgan yoki tinglangan material speaking yoki writing uchun boshlang‘ich resurs vazifasini bajaradi. Shu orqali til ko‘nikmalari o‘rtasidagi integratsiya ta’minlanadi. Mazkur jihat CLILning kommunikativ mohiyatini kuchaytiradi. O‘quvchi matnni o‘qishdan maqsad faqat test savollariga javob berish emas, balki o‘qilgan ma’lumot asosida fikr bildirish, savol berish, bahslashish yoki yangi mahsulot yaratish ekanligini anglaydi.

Writing ko‘nikmasini rivojlantirish. Writing CLIL metodikasida o‘quvchining mazmuniy va lingvistik bilimlarini birlashtiruvchi muhim faoliyat hisoblanadi. Biroq writing topshiriqlari faqat grammatik gaplarni yozish yoki lug‘atdagi so‘zlardan foydalanish bilan cheklanmasligi kerak.

Yuqori sinflarda o‘quvchilarga:

- qisqa ilmiy hisobot;
- muammoga yechim taklifi;
- taqqoslovchi matn;
- opinion paragraph;
- summary;
- project proposal;
- recommendation;
- argumentativ esse

kabi topshiriqlar berilishi mumkin.

Masalan, “Renewable Energy” mavzusida o‘quvchi quyosh va shamol energiyasini taqqoslab, ularning afzallik va kamchiliklari haqida qisqa argumentativ matn yozishi mumkin. Bunda o‘quvchi fan mazmunini tushunish bilan birga comparison, cause-effect, argumentation va conclusion kabi akademik nutqiy funksiyalarni ingliz tilida qo‘llaydi. Demak, writing CLILda til bilimlarini mustahkamlovchi emas, balki mazmun asosida yangi kommunikativ mahsulot yaratishga xizmat qiluvchi faoliyat sifatida tashkil etilishi kerak.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari va mavjud ilmiy manbalar tahlili CLIL yondashuvini yuqori sinf o‘quvchilarining ingliz tili kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantirishda samarali metodik asos sifatida baholash imkonini beradi. Biroq CLILning samaradorligi uning nomlanishi yoki ingliz tilidan fan mazmunini o‘qitishda foydalanishning o‘zi bilan belgilanmaydi. Asosiy natija metodik dizaynga bog‘liq. Ya’ni o‘qituvchi mazmuniy maqsadni til maqsadi bilan bog‘lashi, o‘quvchini faol kommunikatsiyaga jalb qilishi, scaffoldingdan foydalanishi, barcha o‘quvchilar uchun teng kommunikativ imkoniyat yaratishi va baholashda ham mazmun, ham til kompetensiyasini hisobga olishi kerak.

Xulosa. Olib borilgan tadqiqot natijalari va ilmiy adabiyotlar tahlili CLIL (Content and Language Integrated Learning) yondashuvi yuqori sinf o‘quvchilarida ingliz tili kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantirishning samarali metodik vositalaridan biri ekanligini ko‘rsatdi. Mazkur yondashuvning asosiy afzalligi ingliz tilini alohida o‘quv materiali sifatida emas, balki muayyan mazmunni o‘zlashtirish, fikr almashish, muammoli vaziyatlarni hal qilish va o‘z fikrini asoslash vositasi sifatida qo‘llash imkoniyatini yaratishidadir. Tadqiqot davomida CLILning 4C modeli — Content, Communication, Cognition va Culture — yuqori sinf o‘quvchilarining kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish uchun metodik jihatdan muhim ekanligi aniqlandi. Content komponenti fan

mazmunini o‘zlashtirishni, Communication komponenti mazkur mazmunni ingliz tilida ifodalashni, Cognition komponenti tahliliy va tanqidiy fikrlashni, Culture komponenti esa madaniyatlararo kompetensiyani rivojlantirishni ta’minlaydi. Ushbu komponentlarning o‘zaro integratsiyasi CLIL darsining kompleks pedagogik xarakterini belgilaydi. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, CLIL yondashuvida speaking, listening, reading va writing ko‘nikmalarini alohida-alohida emas, balki o‘zaro bog‘langan faoliyatlar tizimi sifatida rivojlantirish maqsadga muvofiq. Masalan, o‘quvchi avval mazmuniy matnni o‘qishi yoki videoni tinglashi, keyin ma’lumotni tahlil qilishi, guruhda muhokama qilishi va yakunda og‘zaki yoki yozma kommunikativ mahsulot yaratishi mumkin. Bunday integratsiya ingliz tilidan amaliy foydalanish imkoniyatlarini kengaytiradi. Ayniqsa, speaking ko‘nikmasini rivojlantirishda debate, discussion, role-play, presentation, interview, problem-solving va peer teaching kabi kommunikativ topshiriqlardan foydalanish yuqori sinf o‘quvchilarining faol nutqiy ishtirokini ta’minlaydi. Shu bilan birga, productive skills — speaking va writing — o‘z-o‘zidan rivojlanmasligi sababli ular uchun maxsus metodik topshiriqlar tizimini ishlab chiqish zarur. 2023-yilgi meta-tahlil ham CLILning umumiy ingliz tili kompetensiyasiga ijobiy ta’sirini ko‘rsatgan, biroq productive skillsga qaratilgan natijalar receptive skillsga nisbatan pastroq bo‘lganini qayd etgan. Tadqiqot natijalari CLIL darslarida scaffoldingdan foydalanish zarurligini ham ko‘rsatdi. Vocabulary bank, sentence starters, visual materials, concept maps, guiding questions va model answers kabi pedagogik tayanchlar o‘quvchilarga murakkab mazmunni ingliz tilida o‘zlashtirish va ifodalashda yordam beradi. Biroq ushbu tayanchlar doimiy emas, balki o‘quvchining mustaqil kommunikativ faoliyatini shakllantirishga xizmat qiluvchi vaqtinchalik vosita sifatida qo‘llanishi lozim. Umuman olganda, CLIL yondashuvi ingliz tilini o‘rganishni real mazmun, faol kommunikatsiya va yuqori darajadagi tafakkur bilan birlashtirish imkonini beradi. Uning samaradorligi esa, avvalo, metodik jihatdan puxta loyihalashtirilgan topshiriqlar, scaffolding, differensial yondashuv, o‘quvchi markazli kommunikativ muhit va integrallashgan baholash tizimiga bog‘liq. Shunday qilib, CLIL asosida ishlab chiqilgan metodika yuqori sinf o‘quvchilarining nafaqat ingliz tilidagi lug‘aviy va grammatik bilimlarini, balki fikrni mustaqil ifodalash, suhbatda faol ishtirok etish, dalillash, muammolarni muhokama qilish, jamoada ishlash va ingliz tilidan real kommunikativ vaziyatlarda foydalanish kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Coyle, D., Hood, P., & Marsh, D. CLIL: Content and Language Integrated Learning. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. 184 p.
2. Dalton-Puffer, C. Discourse in Content and Language Integrated Learning (CLIL) Classrooms. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2007. 330 p.
3. Marsh, D. Content and Language Integrated Learning for Languages Other Than English. Graz: European Centre for Modern Languages, 2002.
4. Coyle, D. Content and Language Integrated Learning: Motivating Learners and Teachers. In: Marsh, D. (Ed.). *CLIL/EMILE – The European Dimension*. Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2002.
5. Cummins, J. Language, Power and Pedagogy: Bilingual Children in the Crossfire. Clevedon: Multilingual Matters, 2000.

6. Krashen, S. D. Principles and Practice in Second Language Acquisition. Oxford: Pergamon Press, 1982.
7. Swain, M. Communicative Competence: Some Roles of Comprehensible Input and Comprehensible Output in Its Development. In: Gass, S., Madden, C. (Eds.). *Input in Second Language Acquisition*. Rowley, MA: Newbury House, 1985. P. 235–253.
8. Dalton-Puffer, C. Content-and-language integrated learning: From practice to principles? *Annual Review of Applied Linguistics*, 2011, Vol. 31. P. 182–204.
9. Lee, J. H., Lee, H., & Lo, Y. Y. Effects of EMI-CLIL on Secondary-Level Students' English Learning: A Multilevel Meta-Analysis. *Studies in Second Language Learning and Teaching*, 2023, Vol. 13, No. 2. P. 317–345. DOI: 10.14746/ssllt.38277.
10. Poveda-Garcia-Noblejas, M., & Antropova, A. Analysis of CLIL-Related Research in School Settings: A Systematic Review. *Journal of Language and Education*, 2024, Vol. 10, No. 1. P. 146–159.
11. Kaiypova, F., Lee, H., Lo, Y. Y., & Lee, J. H. Effects of Content and Language Integrated Learning on Secondary-Level Students' Content Learning: A Meta-Analysis. *System*, 2025, Vol. 129, Article 103580. DOI: 10.1016/j.system.2024.103580.
12. Llinares, A., & Evnitskaya, N. Classroom Interaction in CLIL Programs: Offering Opportunities or Fostering Inequalities? *TESOL Quarterly*, 2021, Vol. 55, No. 2. P. 366–397.
13. Ruiz de Zarobe, Y. Content and Language Integrated Learning (CLIL). Cambridge University Press, 2025.
14. European Commission. Content and Language Integrated Learning (CLIL) at School in Europe. Brussels: Eurydice, 2006.
15. Mehisto, P., Marsh, D., & Frigols, M. J. Uncovering CLIL: Content and Language Integrated Learning in Bilingual and Multilingual Education. Oxford: Macmillan Education, 2008.
16. Ball, P., Kelly, K., & Clegg, J. Putting CLIL into Practice. Oxford: Oxford University Press, 2015.
17. Cenoz, J., Genesee, F., & Gorter, D. Critical Analysis of CLIL: Taking Stock and Looking Forward. *Applied Linguistics*, 2014, Vol. 35, No. 3. P. 243–262.
18. Pérez-Cañado, M. L. CLIL Research in Europe: Past, Present, and Future. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 2012, Vol. 15, No. 3. P. 315–341.
19. Lasagabaster, D., & Sierra, J. M. Language Attitudes in CLIL and Traditional EFL Classes. *International CLIL Research Journal*, 2009, Vol. 1, No. 2. P. 4–17.
20. Bruton, A. Is CLIL so Beneficial, or Just Selective? Re-evaluating Some of the Research. *System*, 2011, Vol. 39, No. 4. P. 523–532.